

kova ulica nudi bralcu karakteristično sliko majhnega in neogljenega vegetiranja in je ponekod prav zaradi zgrešenosti, zagrenjenosti in nemoči nastopajočih oseb že kar pretresljiva. Toda njena pretresljivost je veliko bolj v moralno-kritični sferi kot pa v veliki umetniški viziji in podobi življenja. Rahla skepsa, ki jo v Baladi o ulici izraža Mohor, je idejni izraz te pretresljivosti in vsebuje drobne, a važne kritične pomisleke sodobnega človeka o politiki, državi, gospodarstvu in ideologiji. Tiho in vdano, s skorajda pasivno mirnostjo svojega osamljenega, neizživetega in zatrtega življenja obtožujejo junaki Kozakovih zgodb tiste negativne pojave v naši družbi, zaradi katerih njihovo življenje nikakor ne more postati niti srečnejše niti lepše. Zdi pa se mi, da ima Kozak te svoje osebe nekoliko preveč rad, zakaj marsikateri od njih je kriv sam svoje nesreče in pisatelj bi moral upodobiti tudi to njegovo lastno krivdo in nemoč, ki ga ovira, da bi zmagal in zaživel. Zato je vprašanje, ali so res vse osebe v Baladi o ulici toliko zanimive, da bi jih moralo upodobiti pisateljevo pero. V tem pogledu se najbrž razhajam s pisateljem, zakaj nisem prepričan, da na primer Liza s svojo požrešno ljubeznijo in slo že sodi kot zanimiv značaj v literaturo. Podobno je tudi s kitico, ki pripoveduje o planinski aktivnosti arhitekta Sadarja. Tudi nekatere druge osebe so precej slabokrvne. Vendar pa je v knjigi opisana vrsta zanimivih značajev in nevsakdanjih življenjskih usod, na primer Gradova mati, igralec Hlap, zgodovinar Vlaj, zlasti pa stara Gerta, ki je sploh najboljše ustvarjena oseba cele knjige.

Tako so Kozakove kitice o življenju malih ljudi v eni izmed ljubljanskih ulic zanimiv ilustrativni izrez iz vsakdanjih dogodkov, vsakdanjih človeških skrbi in težav. Ilustrativna je tudi literarna izvedba te snovi, ki ostaja v iskrenih, a feljtonističnih okvirih literarnega pripovedovanja. Novo Kozakovo prozno delo je opozorilo na nekatere moralne in materialne probleme našega življenja, ki so dovolj važni, da jih literatura ne bi smela zanemarjati. Pisatelju je treba priznati voljo in pogum, da se jih je lotil, čeprav bi si pri tem bralec želel nekoliko večje inventivnosti pri izbiri snovi, predvsem pa večje idejne ostrine in zlasti umetniške izdelanosti. Če primerjamo Kozakovo Balado s proznimi novitetami v zadnjem času, moramo ugotoviti, da sodi med dela, ki vzbujajo zanimanje bralcev. Na knjižni polici, na kateri so že Šentpeter, Celica, Maske in Lesena žlica, je tudi mesto za Balado o ulici, čeprav ni delo s tolikšnimi pisateljskimi kvalitetai kot omenjene štiri Kozakove knjige. Toda zaradi iskrene, človeško tople in moralno kritične podobe malega ljubljanskega človeka in pa zaradi nekonvencionalne, mestoma tudi pogumne izpovednosti, moramo priznati, da pisatelj prizadeto spremlja našo družbo in človeka in ju upodablja z bolj živim in tenkim poslušom kot pa marsikateri mlajši prozaist. V tej neločljivi povezanosti pisatelja s sodobnim svetom in njegovimi problemi pa je tudi skrita literarna vrednost tega novega Kozakovega dela.

Bojan Štih

KNJIGA BEVKOVIH NOVEL

Če sta človeška širina in globina doživetja lastnosti, ki si jih najbolj želimo pri umetniškem delu, velja to za umetniško prozo morda še prav posebej. K temu bi prišli še, seveda ne na zadnjem mestu, vprašanje pisateljeve etike. Kadar so vse te tri stvari tu in služijo umetniku kot podlaga za ustvarjanje, tedaj moramo reči, da so dani poglobitveni pogoji za nastanek umetniškega dela.

Naj zabeležim na kratko izid Bevkove najnovejše knjige novel, ki je izšla v Koprju ter ji je pisatelj dal naslov »Krivi računi«.¹ Bevkovo delo je tako obsežno, obenem pa imamo o njem napisanih razmeroma tako malo ocen, da je pravzaprav čudno, kako se more to zgoditi pisatelju, ki se lahko ponaša s tolikim številom bralcev, kot jih imajo morda samo slovenski klasiki. Njegovo literarno delo je večinoma posvečeno slovenskemu primorskemu človeku in tudi drobna knjižica devetih novel, »Krivi računi«, vnovič upodablja usode primorskih ljudi. Novele so nastale po vojni in obravnavajo motive iz internacije, iz partizanstva in iz časa neposredno po vojni. Motive torej, ki na splošno danes prevladujejo v slovenski literaturi in ki se jih Bevk kot najaktivnejši slovenski pripovednik seveda ne more in tudi noče izogniti.

Bevkovo pisanje je trdno zakoreninjeno v primorski zemlji; iz ljubezni do nje je ustvaril najlepša dela, trpel je za Primorsko in se boril za njeno osvoboditev. Umljivo je, da v njegovih delih odsvitajo dogodki v tej pokrajini vse od časov izpred prve svetovne vojne do okupacije Primorske in od osvobodilne vojne do današnjega trenutka. Če ne upoštevamo njegovih del za mladino, lahko zapišem, da je Bevkovo pisateljsko pero obravnavalo vsako od teh važnih obdobij zgodovine slovenskega Primorja. Na ta način so nastala številna dela, v katerih je pisatelj oživil ljudi in dobo, sredi katere je živel. Njegov veliki delež je, da je v slovenski literaturi prvi in najbolje upodobil življenjski boj primorskih Slovencev in Primorske sploh.

Kdor je trdno zrasel z nekim svetom, ta lahko piše o njem mnogo in na raznovrsten način, ne da bi se ponavljal. Čeprav se Bevk snovno in oblikovno drži utrjenih poti, se vzlic temu vživlja v svoj svet tako, da ga vsebinsko in čustveno bogastvo njegovega dela vedno pripelje do bralčevega srca. O tem nam zadosti priča priljubljenost njegovih del med širokimi plastmi.

Znano je, da so pisatelji popularni toliko bolj, kolikor več in znamenitejših junakov so ustvarili. In kakšni so Bevkovi junaki? Ljudje, ki jih Bevk jemlje neposredno iz življenja, najsi bo to že preteklo ali sedanje, naši mali slovenski ljudje v borbi za kruh, za svobodo in nemalokrat za golo življenje. Mogočni lik kaplana Čedermaca je morda najminucioznejše izdelan, vendar so tu še drugi, čisto brezimni junaki in junakinje. Njihove zgodbe povedo mnogo o novejši zgodovini slovenskega naroda.

Oglejmo si kar Venčka Baruta, glavno osebo iz prve novele »Norišnica«, ki se godi nekje pod žgočim italijanskim soncem v internacijskem taborišču. Venček Barut, doma iz borne istrske vasice, sanja hudo bolan v internaciji o istrski pokrajini z njenimi bregovi in tokavami, skalami in gruščem, z njivicami, vinogradi, sadovnjaki in akacijami. Barut je postal učitelj, učiti je moral tuje otroke v tujem jeziku in se ni hotel ločiti od domačih bregov. To je bil njegov zločin. Zato se je znašel v taborišču sredi malaričnih bolnikov in čudakov, ki so se v brezdelju med seboj ujedali kot psi. Venček Barut pa je mlad, življenja željan, a zaradi bolezni brez moči. Vsa novela je podobna projekciji na filmskem platnu. Pred seboj imamo za kratek hip bežne trenutke iz življenja različnih ljudi. In že so ti obrazi izbrisani, za njimi prihajajo ter izginjajo novi. Venček Barut in njegova premišljevanja in opažanja so pisatelju izhodišče za vso zgodbo, v kateri pravzaprav ni nič »dramatičnega« v tem smislu, da bi stali pred nami protagonisti s takimi in drugačnimi idejami.

¹ France Bevk, Krivi računi. Novele. Koper 1956. Primorska založba Lipa. Strani 124, 8°.

Bevk si sploh rad izbere enega junaka in skozenj projicira zgodbo, situacijo in razplet. Tako je storil tudi z junakinjo v noveli »Težka pot«, Uršulo Žerjun. To je vdova z borno kmetijo, ena od mnogih slovenskih mater, ki so v času osvobodilne vojne znale tenko prisluhniiti dogodkom. Njen položaj je izjemno tragičen. Hčerko Malko ima poročeno v Gorici s policijskim brigadirjem in njena »težka pot« je pravzaprav le pot k tej hčerki, ki naj bi pri njenem zetu kakorkoli posredovala za sina Zidorja, ki so ga Italijani zaprli, doma pa mu je ostala žena s tremi otroki. Preprosta kmečka ženska spozna na tem obisku, kako gledajo ljudje na iste stvari z drugačnimi očmi, če so postavljeni na nasprotni breg. Novela »Težka pot« na preprost način, a silno neposredno prikaže dva svetova, ki se ne moreta zblížati.

V tretji noveli »Skok v temo« je spet glavni junak kmet, tokrat s samote pod Plešivcem, po imenu Nace Tušar, s štirinajstletnim sinom Silvestrom. Zaprta sta v kleti zaradi suma, da sta sokriva smrti italijanskega oficirja. Ustreljena sta kot talca. Detajl iz naše osvobodilne vojne, zgoščeno krut in poln tesnobe.

Zanimiva je četrta novelica »Jošt pripoveduje«. Bivši hlapec, ki je na poti z močno partizansko patroljo skozi tolimnske samote, je menil, da si bo njegov hribovski gospodar tudi »pred to nevihto našel zavetje«. In namesto na domačijo, kjer bi se najedel žgancev in mleka, naleti na pastirčka pred pogoriščem. Pastirček Tinče je sin njegovega bivšega gospodarja Jeklina, ki so ga okupatorji ubili. V Joštovih razmišljanjih (Prebujena duša se ne da več zlahka uspraviti) so nakazane socialne osnove osvobodilne borbe.

Peta novelica »Tovariš« pripoveduje o dveh partizanskih kurirjih in o občutku tovarišstva, ki je bilo v trenutku nevarnosti močnejše od smrti. Tu se vrstijo lirični opisi kraške pokrajine, njenih bregov in vrtač.

Človek z »drugega brega« je Tonč Plečar v noveli »Krivi računi«, po kateri se zbirka imenuje. Kmet, ki se rad pravda in tožari, previden mož, zapreden v ozek krog svojih koristi, ki pa kljub temu konec vojne izgubi sina Roberta, svoje največje upanje. V tej noveli stoje člani iste družine na dveh različnih bregovih.

Zadnje tri novelice so iz dobe po vojni. V zgodbi »Pravica« govori pisatelj o slovenski ženi, ki se ni izgubila v morju tujstva in je z nepopisnim veseljem dočakala čas, ko ji najljubših pesmi ne bo več treba peti za zaprtimi okni. Predzadnja novela »Štefa se vrača« spet govori o kmečkem zakonskem paru, ki se iz emigracije vrača — kot otrok svoje težke zemlje — nazaj domov. To je zgodba človeka, ki je živel pod fašizmom. Pisateljev poskus, da bi zagrabil sodoben problem z aktualno tematiko. Takole misli glavni junak: Ljudje čutijo, da se svet spreminja in da se temu ni mogoče upirati.

Zadnja črtica »Naše morje« je bolj liričen zapis o morju, ki je pisatelju potešilo prirojeno hrepenenje po širini.

Na začetku te beležke sem dejal, da si pri umetniškem delu želimo človeške širine, globokega doživetja in etične note. Vse to bo našel bralec v tej drobni knjižici. Zraven pa še to, kar pogrešamo marsikje: v Bevkovem delu živi mali človek. Nemara ponekod preglaši intimnejše tone preglasna dnevna govorica (predvsem v zadnjih treh novelah). Umljivo je, da v tako skromnem obsegu ni mogoče napisati neke epopeje o slovenski Primorski. Toda to tudi najbrž ni bil namen knjige, ki bo gotovo našla, kot druga Bevkova dela, zaslužen odmev pri bralcih.

F. N.